

др Јоже Горичар,

редовни професор Правног факултета у Љубљани, у пензији

МОГУЋНОСТИ ВИШЕГ КВАЛИТЕТА ЖИВОТА

I

Сваки човек, било како да живи своје време од рођења до смрти, живи га, односно живео га је као одређени квалитет живота — низак, осредњи или висок. Последње две деценије, о тој категорији размишљају и истраживачи и политичари.

Ни у књижевности ни у политичкој пракси не постоји јединствено схватање о квалитету живота. Зато не постоји ни јединствена, општеувојена дефиниција тог појма. Са друге стране, постоји општа сагласност о томе да квалитет живота постаје већ данас, а с обзиром на брзи развитак света постаће сутра још значајнији не само у социолошко-теоријском смислу, већ и са становишта развојног усмеравања појединих друштава и човечанства у целини. Постаће значајан чак и ради тога да би се преживело.

Као што у књижевности срећемо многе (квази)дефиниције квалитета живота, срећемо и многобројне показатеље те појаве. Остављајући по страни чисто економске показатеље, о којима ћемо говорити касније, узмимо такве показатеље на које указују појмови као што су, на пример: природна средина и њено загађивање, здравље, образовање, могућности културног потврђивања, политичка слобода, одговарајуће ограничавање рабања у неким деловима света, и слично. Неки писци су сагласни и са тим да се квалитет живота тиче, пре свега, човекових субјективних стања која се испољавају као осећања, рецимо: срећа — несрећа, образованост — необразованост, богатство — сиромаштво, задовољство — фрустрираност⁽¹⁾.

У погледу материјалног благостања, као економског показатеља живота, неоспорно је то да је одређен степен благостања неопходан да би

(1) *The Quality of Life Concept, US Environmental Protection Agency, Simposium 1973.*

човек могао да живи пуним животом, задовољавајући своје потребе. Међутим, све указује на то да сам квалитет живота поставља том благостању одређену границу. Та граница је повучена тамо где престаје смисао да се време живи културно, и где почиње (материјално) потрошачки начин живљења, као преовлађујући начин живљења. У том погледу је веома значајно једно, изразито потрошачко размишљање: „Квалитет живота значи то да имаш колико је могућно више новца, да би могао, пошто си задовољно основне животне потребе, да тај новац трошиш на пријатан начин”(2). Осим што је изразито потрошачко, такво схватање је и сасвим индивидуалистичко. Оно је подешено према таквим појединцима који имају много новца, док би квалитетан, то ће рећи леп, задовољан и културан живот требало, по могућности, да живе сви људи. Затим, наведено схватање иде у прилог непрестаном развоју и ширењу индустрије потрошачких добара, која све више загађују и кваре човекову природну средину. Чиста природна средина је, без сумње, један од првих услова за одговарајући квалитет живота.

Рекли смо да су за такав квалитет живота потребни и одређени материјални услови, али не и такви који неограничено и непрестано расту. Давно је утврђено да стални економски напредак, који долази до изражаја у порасту дохотка свих врста у високо развијеним државама, прати све веће незадовољство, и да се то незадовољство ослобађа путем разних облика насиља, немира, изазивања и отуђења. На такву појаву скреће пажњу и ова констатација: „Изнаенађујуће спирално подизање благостања, почев од 1945. године (у САД, прим. Ј.Г.), пратио је болни пораст злочина, наркоманије, грађанског нереда и насиља, те стално опадање поверења у јавну власт”(3). То значи да тенденција неких политичара, па и економиста, да једноставно изједначују (могућности за) виши квалитет живота са порастом бруто националног дохотка, не води ничему.

У вези са том констатацијом, нешто шире наводимо размишљања три истраживача из САД, који такође утврђују да материјално благостање и потрошачка моћ нису ни једини ни главни разлог високог квалитета живота. Скрећу пажњу на то да се у америчком друштву све чешће питају може ли се закључивати да се добро живи имајући у виду, једино и искључиво, тражњу употребних ствари. Они који се баве циљевима друштвеног развоја, у последње време, почињу да дају предност квалитету живота у односу на поседовање материјалних добара. Иако у таквим својим изјавама сасвим ретко дају тачну дефиницију квалитета живота, из изјава, сасвим јасно, ипак произлази захтев који желе да изразе, тј. да се друштво мора одвратити од својих досадашњих, искључиво економских циљева и окренути таквим циљевима који би у суштини били психолошки. Треба га одвратити од јурњаве за богатством и усмерити ка настојању да се остварује добар и леп живот. А такав живот значи, осим обезбеђених основних животних услова, тј. одговарајуће исхране, стана и других материјалних добара, и смисао за човеково усавршавање уз рад, смисао да се цени лепота у природи и уметности, да се човек осећа поистовећен са својом друштвеном заједницом, значи и задовољство у испуњавању својих могућности... Квалитет живота стиче нове

(2) Fred Singer, *Our Environment: Controls and Costs*, 1971 p. 28.

(3) A. Campbell, Ph. E. Converse et al., *The Quality of American Life*, Russel Sage Found, 1976, p. 2.

размере, а друштвена брига све више се усмерава на потребе целокупног становништва за једнакошћу, партиципацијом, поштовањем и личним успехом. „Револуција све већих очекивања једноставно не значи само жељу за већим станом или још једним аутомобилом; она значи све наглашенији захтев за таквим добрима која нису материјална, већ су, у првом реду, по својој природи психолошка, и огледају се у ширим животним искуствима која дају више задовољстава“(4).

Ако се данас такви и слични захтеви јављају у САД, чији су грађани усмерени ка изразито потрошачком начину живота, вредело би да о њима барем почнемо размишљати и да им — теоријски, емпиријски и политички одредимо неки смисао и у нашем социјалистичком друштву.

II

Да би човек могао да живи одређени (виши) квалитет живота, потребне су неке „спољне“ околности. У већој или мањој мери, оне не зависе од појединца, а тек оне омогућавају људима леп, културан, једноставно речено, начин живота вредан човека. У стварности, то је самоизражавање човека као стваралачког бића. Свој индивидуални квалитет живота људи изражавају путем индивидуалног начина живота. Једино ако пратимо те начине изражавања живота, можемо да установимо квалитет живота појединих друштвених и временских сектора. Међутим, начин живота не зависи само од околности које омогућавају такав или другачији квалитет живота, њега усмеравају и погледи на свет, наклоности, потребе, вредности, укратко карактерне, психичке диспозиције појединца. Како се не може очекивати да би се те диспозиције на било који начин изједначиле, па ни у околностима које би омогућиле највиши квалитет живота, тежња да се изједначе начини живота у било ком друштву, била би свакако немогућа. Са становишта културе и у мери у којој би се могла остварити, довела би до потпуно окрњеног, сивог, стерилног друштва.

Стручна књижевност познаје већи или мањи број околности за које поједини писци сматрају да представљају било непосредне показатеље квалитета живота, било такве показатеље који би требало да омогуће људима достизање вишег квалитета живота у поређењу са оним који живе до сада. Нема потребе да се ближе заустављамо на таквим примерима. Из истраживачких разлога, а и ради систематичнијег приступа питању које је предмет нашег размишљања, било би корисно свести те (па и друге) показатеље у шире систематске целине. Реч је о овим целинама:

- систем природне средине у којој човек живи и ради;
- систем људске, (у најширем смислу речи) социјалне средине, и
- индивидуалне особености човека (психа), потребе и вредности, и сличне особености микросистема у којима човек живи (породица, пријатељи, суседство).

(4) Као белешка, р. 1—7.

1. За проблематику о којој говоримо, од изузетног значаја је први систем. Изгледа нам да, у последње време, постаје значајнији од свих других јер, на крају крајева, од његовог (не)квалитета зависе основни услови нашег живота. Реч је о ваздуху, води и земљишту, које савремена технолошка организација индустријске производње све више уништавају.

Загађивање природне средине све изразитије стиче глобалне, тачније, планетарне размере. Данас на нашој планети више не постоји подручје које би било изузетно од штетног утицаја индустријског начина производње. Али не само због тога, јер су и социјалистичке државе преузеле од капиталистичких њихову „философију” индустријског раста, а са њом и одговарајући начин индустријске производње. Погоршавање стања природне средине није последица случајне равнотеже, нити је споредан производ технолошког развоја. Напротив, оно је симптом најдубљих противречности одребене врсте индустријске цивилизације, одребеног начина производње⁽⁵⁾. Битно обележје савремене индустријске производње, с једне стране, јесте потпуно занемаривање користи човечанства као целине и потпуно одсуство било какве рационалне, целовите, планетарне политике, а с друге стране, крајња безобзирност у искоришћавању природе... Природне резерве човековог еколошког система имају своје границе, и досадашње нерационално, насилно понашање према природи, приближило нас је поменутиим границама раније него што би то морало да се догоди. Данас морамо сматрати научном истином да и савременој цивилизацији прети више од једне смртне опасности, и то у првој половини XXI столећа⁽⁶⁾.

Ако се у светлости таквих песимистичких, а ипак научно заснованих сазнања осврнемо на наш југословенски простор и на његову загађеност, можемо без тешкоћа да утврдимо:

— све више становника наших градова и индустријских центара удише лош ваздух, загађен разним гасовима, штетним за здравље;

— многе наше воде већ су до такве мере загађене најразличитијим индустријским отпацима да у њима изумиру сваки живот, а загађеност тих вода утиче и на захватање пијаће воде, што понегде већ угрожава здравље људи;

— употреба разних пестицида и других хемијских средстава на пољима, у воћњацима, виноградима, у житу, у другим пољским производима и у воћу, оставља такве састојке који шкоде здрављу. Са друге стране, прехрањивање стоке „хемијском храном”, иако само додатно (због бржег раста стоке), гомила у говећем и свињском месу и у месу живине, материје које не користе здрављу човека.

Ако, дакле, човечанству заиста прети уништење већ у првој половини XXI столећа, због потпуног загађења природне човекове средине, и имајући у виду такво и друга песимистичка предсказања, има ли уопште смисла размишљати о квалитету живота. Може ли уопште бити икаквог живота без барем релативно чисте и подношљиве средине? Ипак, будимо оптимисти. У последње време се у свету, па и код нас, све јаче чују гласови различитих еколошких покрета који се залажу за то да

(5) Мирослав Печулић, *Светска економска криза и наше друштво*, зборник: „Човек, друштво, животна средина”, САНУ Београд, 1981, стр. 23, 25.

(6) Михаило Марковић, *Филозофски поглед у свету на проблем односа човека и животне средине*”, као под 4, стр. 39.

човечанство, одмах и свим расположивим научним средствима, крене у одбрану од нерационалног, готово пљачкашког искоришћавања природе и њених извора. Једно је тачно, ако се не почне одједанпут и истовремено, на целој нашој релативно малој планети, успостављати рационални однос између човека и природе, нећемо постићи успех који желимо. Подсетимо се, у вези са тим, само на катастрофалне последице које проузрокује такозвана кисела киша у шумама европског и северноамеричког континента. Те последице је могућно спречити једино путем усклађеног међународног деловања. Све то вреди само у случају ако неки параноички лудак, већ раније, не изазове атомски сукоб и на тај начин уништи човека, његову културу и цивилизацију.

Џ. Док је систем природне човекове средине, као што смо написали, планетарне природе, а такве су и (не)могућности за (виши) квалитет живота, које из њега произлазе, друштвени систем човека изједначавамо, углавном, са такозваним глобалним друштвима, односно са државама. Својом политичком делатношћу, поменути субјекти омогућавају или онемогућавају виши квалитет живота. Задржаћемо се само на оним последицама политичке делатности (у најширем смислу) које би, по нашем мишљењу, у највећој мери омогућавале такав квалитет.

Међу њима је, сигурно, најзначајнија човекова *економска сигурност*. То ће рећи, могућност стицања таквог дохотка који омогућава задовољавање не само неопходних физиолошких потреба, већ и покриће трошкова за одговарајуће образовање деце, за задовољавање културних и рекреационих потреба, и слично. У току свог активног живота, средства за живот човек стиче радом. Због тога је главно питање награђивање рада, што би у социјалистичком друштву значило награђивање према количини и квалитету резултата рада. Већ само то да је човек доследно награђен према наведеном начелу, подигло би код радних људи самопоуздање и самопоштовање, којима придајемо вредност непосредних показатеља квалитета живота. Стога је потребно старати се, без престанка, о томе да постоје *могућности пуне запослености* и повољни односи на радним местима. А имајући у виду наше друштвено уређење, треба нарочито скренути пажњу на ово: ако би самоуправљање у привреди деловало заиста тако како је у теорији замисљено и нормативно уређено, ако би радници заиста одлучивали о целокупном производу свог рада, то би још више подизало њихово самопоуздање и одлучно доприносило економској и политичкој дезалијенацији радних људи.

Веома је значајно, и са управо разматраним питањем тесно повезано, одговарајуће уређивање *стамбеног питања* радних људи. Само по себи оно доприноси не само одговарајућем квалитету живота радника, већ и њиховој социјалној сигурности. Томе можемо додати уређену и савременом стању медицинске науке одговарајућу *здравствену заштиту* за све радне људе, под једнаким и за њих доступним условима.

Школство, васпитање и образовање налазе се међу оним основним могућностима које, заједно са економском сигурношћу човека, у највећој могућој мери доприносе подизању квалитета његовог живота. Наведене делатности изграђују младог човека за касније самостално, самопоуздано и самоостварујуће деловање у друштву. Требало би да га те делатности оспособе за рад, да му пруже ширину погледа на савремено стање науке и да га упознају са културом његовог народа и сродних на-

рода, и са културом света. (Овде остављам по страни питање да ли наше школство, са својом садашњом „усмереношћу“, наставним плановима, оспособљеношћу учитеља, и тсл. у стварности већ извршава тај значајни задатак.) Кад је реч о културном образовању, веома велики значај има учење националног језика и националне историје, што вреди нарочито за мале народе у било каквој широј многонационалној државној творевини. „Свако настојање за слободан и самосталан језик неке културе значи борбу за достојанство мисли и идентитет духа. Идентитет сваког појединца и сваког народа се чува у његовом језику и у његовој историјској свети о прошлости”(7). Вероватно није потребно посебно тумачити да је човек без националног идентитета и без историјске свести о прошлости народа којем припада, веома осиромашен са становишта квалитета свог живота. Као да је комад дрвета који носе и преврћу галаси страних језика, туђе историје и туђих култура.

Не постоји друштво које би било потпуно хомогено у погледу вредности, идеологије и веровања својих припадника. Те психичке особениости човека непрестано се обликују у току његове примарне, секундарне и терцијарне социјализације. Али, пошто су друштвене средине у којима се та социјализација догађа прилично различите у погледу садржине поменутих психичких особениости, њен резултат је *плурализам вредности, идеологија и веровања*. Свако настојање да се на том подручју наметне било какво јединство, довело би до сивила Орвеловског надгледаног „друштва“, у којем би психа његових припадника била искривљена или потпуно стерилна. Плурализам вредности, идеологија и веровања, ако треба да буде међу онима који унапређују квалитет живота, захтева могућност слободног избора и изражавања поменутих вредности, као што тражи друштвену и, свакако, политичку одмереност у односу на поменути плурализам.

Овим смо се дотакли и околности које треба поменути у тој целини, наиме *човекових политичких слобода*. Демократска друштва са широким палетом политичких слобода отварају много шире могућности за виши квалитет живота у поређењу са ауторитарним и репресивним друштвима, која те слободе укидају или их битно сужавају. Ако поменемо и уређене могућности да се *слободно време и рекреативне делатности* проводе културно, набројали смо све околности са подручја друштвеног система, које, по нашем мишљењу, пре свега омогућавају виши квалитет живота.

3. Кад говоримо о људским индивидуалним особениостима, као о трећој целини околности које утичу на квалитет живота, мислимо, с једне стране, на психу људи, њихове потребе, вредности, наклоности, и томе слично, а с друге стране, на оне микросистеме — породицу, пријатељства, суседства, у којима се човек креће и који најнепосредније утичу на поменути психу. За разлику од прве две целине, означене као систем природне и систем друштвене средине, које садрже само могућности за такав или другчији квалитет живота, а од појединца, пре свега, зависи да ли ће их и на који начин узимати у обзир, трећа целина показује да ли их човек заиста узима у обзир и на који начин то чини. Та целина указује непосредно на стварни квалитет живота који поједи-

(7) Предраг Палавестра, 1984. је апсолутна метафора.

нац живи. Поменути квалитет се може утврдити једино, како смо већ рекли, путем његовог начина живота⁽⁸⁾. А то како људи узимају у обзир могућности помоћу којих обликују квалитет свог живота, може се утврдити само на основу онога како људи стварно живе.

Из тога произлази да се свако темељитије истраживање квалитета живота може обавити једино на два нивоа истовремено: на нивоу на којем постоје могућности за такав или друкчији квалитет живота, и на нивоу начина живота појединаца и појединих малих, углавном примарних група у које су ти појединци укључени.

Превела са словеначког
др Вида Чок

dr Jože Goričar,

retired professor of the Faculty of Law in Ljubljana

THE POSSIBILITIES OF A HIGHER QUALITY OF LIFE

Summary

The quality of life is becoming in our days one of the significant categories both of the sociological theory and of the development directing of individual societies and the mankind in its entirety.

The author singles out several relevant elements in the above respect which describe the notion of the quality of life. Firstly, this is the system of natural environment where the man lives and works, and this is an universal element and at the same time a world problem. Secondly, this is a system of human social surroundings which is characterized by the constituent elements of the global society, namely of the state, meaning economic security of people, full employment, apartment and health security, education and schooling, the possibility of expressing one's own values and beliefs through political and other freedoms. And, finally, this is the system of human individual specificities, namely the man's micro-system.

According to the author, in order for these phenomena to be analyzed in a scientific manner, one should view them both from the standpoint of the society in general and of the possibilities of society, as well as from the viewpoint of the individual within that society.

dr Jože Goričar,

ancien professeur à la Faculté de droit à Ljubljana

POSSIBILITES D'UNE PLUS HAUTE QUALITE DE VIE

Résumé

La qualité de la vie devient actuellement une des catégories importantes non seulement de la théorie sociologique mais aussi de l'orientation du développement de quelques sociétés et de toute l'humanité.

⁽⁸⁾ Начин живота Словенца је истраживао Петар Клинар. Вид. *«Teorija in praksa»*, Ljubljana, 1, 1971, стр. 19. и сл., и 2, 1979, стр. 169. и сл.

L'auteur met l'accent sur quelques éléments qui, entre autres, marquent la qualité de la vie. En première place, c'est le système du milieu naturel où l'homme vit et travaille, qui est de caractère universel et qui présente un problème mondial. Deuxièmement c'est le système du milieu social humain qui marque les caractéristiques de la société globale, c'est à dire de l'état, la sécurité économique des gens, l'emploi, la sécurité de logement et de la santé l'éducation et la formation, la possibilité d'exprimer ses propres valeurs et croyances à travers les libertés politiques et autres. Enfin c'est le système d'originalités individuelles, humaines, le microsysteme de l'homme.

Selon l'opinion de l'auteur que ces phénomènes pourraient être observés scientifiquement, il est indispensable de les analyser aussi au point de vue de la société comme entité et de ses possibilités, ainsi que du point de vue de l'individu à l'intérieur de cette société.